

طراحی مدل علی تأثیر حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی شهر اهواز با رویکرد آزمایشگاه ارزیابی و تحلیل تصمیم‌گیری (دیمتل)

آرش قاسم پور^{۱*}

فرید قنواتی^۲

فاطمه داست زرین^۳

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۴/۰۳ تاریخ چاپ: ۱۴۰۰/۰۵/۰۷

چکیده

پيامد رشد شتابان جمعیت شهری، ناشی از مهاجرت‌های روستایی (برای دستیابی به مسکن، درآمد، شغل و رهایی از فقر و . . .)، عامل اصلی بروز پدیده حاشیه‌نشینی در کانون‌های عمده جمعیتی بوده است. حاشیه‌نشینی به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل و معضلاتی است که کشورهای در حال توسعه و حتی توسعه یافته درگیر آن شده‌اند. افزایش مهاجرت به شهرها رشد سریع و گسترده جمعیت و عوامل اقتصادی و . . .، موجب بروز عوارض متعدد شهری شده است که از آن میان می‌توان به پدیده حاشیه‌نشینی و یا همان اسکان‌های غیررسمی اشاره کرد. به دنبال افزایش حاشیه‌نشینی تبعات و بحران‌های محیط‌زیستی، افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی و . . .، نیز روز به روز در حال گسترش است. هدف از انجام پژوهش حاضر بررسی تأثیر ابعاد حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی در شهر اهواز است. روش نمونه‌گیری در این پژوهش از نوع قضاوتی است و در نهایت تعداد جامعه و نمونه خبرگان در نمونه برای تأیید قواعد طراحی شده ۱۵ نفر است. جهت جمع‌آوری داده‌های پرسش‌نامه با استفاده از ابزار پرسش‌نامه‌های مقایسات زوجی با طیف صفر تا چهار جهت جمع‌آوری نظرات اساتید دانشگاهی در خصوص شدت اثرگذاری و اثرپذیری ابعاد حاشیه‌نشینی شهر اهواز بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با تکنیک دیمتل از طیف ۰ تا ۴ بهره استفاده شده است. نتایج نشان می‌دهد ابعاد حاشیه‌نشینی شامل: فقر فرهنگی، محرومیت از ثروت، کمبود فضای آموزشی، کمبود مراکز درمانی، افزایش فقر، ازدحام جمعیت، محیط آلوده به بزهکاری و فشار استرس بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی شهر اهواز تأثیر دارد و با استفاده از تکنیک دیمتل شدت ارتباطات آن‌ها مورد بررسی قرار گرفت.

واژگان کلیدی

حاشیه‌نشینی، بزهکاری، آسیب‌های اجتماعی، تکنیک دلفی فازی، آزمایشگاه ارزیابی و تحلیل تصمیم‌گیری (دیمتل).

۱. دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه‌ریزی شهری، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، تهران، ایران.

(ghasempour_arash@yahoo.com)

۲. دانشجوی دکترای جامعه‌شناسی سیاسی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شوشتر، شوشتر، ایران. (f_5615@yahoo.com)

۳. کارشناس ارشد حقوق خصوصی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد آبادان، آبادان، ایران. (fatemedastzarin1910@yahoo.com)

۱. مقدمه

در سراسر جهان به خصوص پس از جنگ جهانی دوم، مهاجرت به عنوان پدیده‌های جمعیتی از بسیاری از جهات حائز اهمیت گردید و نظریه پردازان علوم مختلف درباره علل و عوامل آن به بحث و تبادل نظر پرداختند. در این راستا مهاجرت‌های روستا به شهر به دلیل پیامدهای اقتصادی اجتماعی آن بیش از سایر پدیده‌های جمعیتی مورد توجه قرار گرفت، به طوری که در طول چند دهه بسیاری از تحقیقات که بعضاً به صورت توصیفی و جدا از هم مطرح می‌شد، فرهنگ غالب نوشته‌های جمعیت شناسان، اقتصاددانان، جامعه‌شناسان و جغرافیدانان گردید. رشد رو به تزايد مطالعات مربوط به مهاجرت‌های روستا شهری بخصوص در دهه ۶۰ پاسخی به رشد روزافزون جمعیت به ویژه رشد شهرنشینی بود (راسل و همکاران^۱، ۲۰۲۱).

مهاجرت از مناطق کمتر برخوردار به مناطق برخوردار داخل کشور در اغلب موارد مشکلاتی در پی دارد که شناخت علل این مهاجرت ها و ترکیب سنی - جنسی، وضعیت اقتصادی، وضعیت اشتغال، نوع شغل، وضعیت تحصیلات، وضعیت زناشویی و بعد خانوار مهاجران برای سیاست گذاران جمعیتی و اقتصادی از اهمیت بسزایی برخوردار است (نقدی و زارع، ۱۳۹۱).

در حال حاضر، بیش از ۵۰ درصد از جمعیت دنیا در شهرها زندگی می‌کنند و تعداد قابل توجهی از شهرهای جهان با پدیده اسکان غیررسمی دست به گریبان‌اند. از سال‌های دهه ۱۹۵۰ تاکنون بحث‌های زیادی در مورد حل مشکل اسکان غیررسمی مطرح شده است اما هیچ کدام نتوانسته است راهکاری قطعی برای این مشکل ارائه دهد (منجم‌زاده و ماجدی، ۱۳۹۶).

طبق آمار ارائه شده در برنامه اسکان بشری سازمان ملل از هر سه نفر در جهان یک نفر در خلال ۳۰ سال آینده، زندگی خود را در مناطق حاشیه شهرها و سکونتگاه‌های غیرقانونی طی می‌کند. در این گزارش آمده که ۹۴۰ میلیون نفر در جهان در مناطق غیربهداشتی، بدون سرپناه و به دور از خدمات عمومی - امنیتی، شهری زندگی می‌کنند؛ آفریقا با ۲۰٪، آمریکای لاتین با ۱۴٪ و ۵۵۰ میلیون نفر از جمعیت آسیا در مکان‌هایی زندگی می‌نمایند که در بیانیه سازمان ملل مناطق حاشیه‌ای و غیرقابل پذیرش نامیده شده‌اند (وصالی و قاسمی‌نژاد، ۱۳۹۸).

مهاجرت یکی از عوامل مهم در توسعه منطقه‌ای و مورد توجه سیاست گذاران است. الگوی توسعه نابرابر و آمایش نکردن از یکسو و شرایط محیطی و اقلیمی و متغیرهای اجتماعی و فرهنگی از سوی دیگر، زمینه‌ساز مهاجرت‌های گسترده از مناطق کمتر برخوردار روستایی به پایتخت و شهرهای دارای جاذبه برای مهاجران مانند قطب‌های صنعتی می‌شود. همچنین شهرهای کشورها، ظرفیت و توانایی جذب، مدیریت فضایی و اقتصادی این حجم از مهاجران را در مدتی اندک ندارند (نقدی و دیگران، ۱۴۰۰). به دلایل فوق، سکونتگاه‌های غیررسمی پیرامون این شهرها به شدت در حال رشد هستند. محله‌های فرودست شهری همزاد بسیاری از شهرهای بزرگ و صنعتی ایران بوده است. برخی

¹ Russell et al

کارشناسان سکونتگاه‌های غیررسمی را به عنوان پاشنه آشیل مدیریت شهری جدید، به ویژه در کلان شهرها و شهرهای مهاجرپذیر می‌دانند؛ مجموعه‌هایی که از یکسو به دلیل استقرار تعداد فراوانی از شهروندان و از سوی دیگر از منظر برخورداری نبودن از خدمات شهری مطلوب و کیفیت پایین زندگی چالشی اساسی برای داشتن شهر سالم و شهرنشینی پایدار به حساب می‌آیند. همچنین این مناطق پتانسیل فراوانی برای انواع آسیب‌ها و مسائل اجتماعی دارند و در صورت بی‌توجهی می‌توانند همه هستی یک شهر را تهدید کنند (رتنبرگ و همکاران^۲، ۲۰۲۱).

عسگرزاده بنیان‌گذار نظریه فازی را در سال ۱۹۶۵، مقاله‌ای تحت عنوان مجموعه‌های فازی منتشر کرد و نام فازی^۳ را روی این مجموعه مبهم یا چند ارزشی گذاشت؛ نظیر مجموعه‌هایی از مردم که از کار خود راضی هستند. این نظریه از زمان ارائه تاکنون، گسترش و تعمق زیادی یافته و کاربردهای گوناگونی در زمینه‌های مختلف پیدا کرده است. نظریه فازی، نظریه‌ای است برای اقدام در شرایط عدم اطمینان، این نظریه قادر است بسیاری از مفاهیم، متغیرها و سیستم‌هایی را که نادقیق و مبهم هستند، چنان چه در عالم واقع در اکثر موارد چنین است، به شکل ریاضی درآورد و زمینه را برای استدلال، استنتاج، کنترل و تصمیم‌گیری در شرایط عدم اطمینان فراهم آورد (مؤمنی، ۱۳۸۹). حاشیه‌نشینی امروز یک موضوع بین رشته‌ای است که در حوزه اقتصادی، سیاسی، جامعه‌شناسی، روان‌شناسی و جغرافیای شهری بر روی آن کار می‌کنند و از زوایای مختلف می‌توان به این موضوع پرداخت.

سؤال اصلی مقاله حاضر این است؛ که ابعاد حاشیه‌نشینی چیست؟ همچنین هریک از این ابعاد چه تأثیری بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی شهر اهواز با دیمتل دارد؟ هدف از انجام پژوهش حاضر شناسایی ابعاد حاشیه‌نشینی شهر اهواز همچنین تحلیل نقش این ابعاد بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با رویکرد آزمایشگاه ارزیابی و تحلیل تصمیم‌گیری (دیمتل) است.

۲. مروری بر مبانی نظری و پیشینه پژوهش

حاشیه‌نشینی همواره یکی از معضلات جوامع شهری به حساب می‌آید که با خود مشکلات بی شماری را از نظر امنیت، اشتغال، مسائل فرهنگی و اجتماعی به بار می‌آورد. افرادی که از روستاها و یا شهرهای کوچک‌تر مهاجرت می‌کنند، به دلیل وضعیت نامناسب اقتصادی که دارند به خصوص در زمینه گرانی مسکن نمی‌توانند در مراکز شهرها سکونت داشته باشند از این رو در شهرهای اقماری یا شهرک‌هایی که فاصله اندکی با شهرها دارند، سکنی می‌گزینند که این خود مشکلات بسیاری را برای جوامع شهری رقم می‌زند؛ حاشیه‌نشینی همواره می‌تواند به عنوان پایگاهی برای تولید آسیب‌های اجتماعی مانند قاچاق، دزدی، طلاق، خودکشی و ... باشد، چراکه حاشیه‌نشینان به دلیل شرایط نامناسبی که دارند مستعد انجام هریک از موارد یاد شده هستند. برای مثال بسیاری از تظاهرات و یا اغتشاشات ابتدا از این مناطق بروز و ظهور پیدا می‌کنند (راسل و همکاران، ۲۰۲۱).

² Rotenberg et al

³ Fuzzy

زمانی که سکونت غیر رسمی خارج از محدوده تعریف شده شهری شکل بگیرد و تعریف شود به شکلی که در این محدوده های سکونت گاهی خدمات توزیع ناعادلانه ای دارد و بافت غیرشهری هم نسبت به محدوده اصلی شهری دچار محرومیت ها و فقر زیادی از لحاظ امکانات و کاربری های مختلف است ما از این مسأله تحت عنوان حاشیه نشینی یاد می کنیم؛ نکته مهم در این خصوص این است که بد مسکنی، محرومیت و فقر از خصوصیات حاشیه نشینی نسبت به سایر مناطق یک شهر است یعنی اگر یک شهر مسکن های مناسب دارد حاشیه شهر دارای مسکن های نامناسب است اگر خود شهر دارای امکانات و توزیع عادلانه خدمات است در بخش حاشیه نشینی امکاناتی وجود ندارد ما بر حسب این خصوصیات به منطقه ای حاشیه نشین می گوئیم (سیدحسین زاده یزدی و یعقوبی، ۱۳۹۹).

یکی از مشکلات بزرگ حاشیه نشینی شهرهای بزرگ بروز مشاغلی است که جزو مشاغل رسمی، معمول و رایج مناطق شهری نیستند به بیان دیگر در این مناطق ما شاهد مشاغل سیاه و کاذب هستیم اما یکی از مشکلات بزرگ تر بحث آسیب های اجتماعی است که در این مناطق بسیار فراوان است آسیب هایی مانند فحشاء، توزیع و مصرف مواد مخدر و کودکان کار که در این مناطق وجود دارد و اتفاقاً افرادی که از این مناطق سرازیر مناطق شهری می شوند آسیب های اجتماعی را هم با خود به مناطق شهری و شهرهایی که در مجاورت آن حاشیه نشین شدند انتقال می دهند و مشکلات را دوبرابر می کنند (صنعت خواه و ترکی زاده، ۱۳۹۷).

دلایل روی آوردن افراد به زندگی در حاشیه شهرها

حاشیه نشینی دلایل مختلفی از جمله فقر، بیکاری، گرانی و تورم در مناطق روستایی و همچنین مناطق شهری دارد زمانی که ما مسأله بیکاری و فقر را در مناطق روستایی داریم و امکانات در این مناطق به طور عادلانه توزیع نشده است بدیهی است؛ افرادی که در روستا و شهرهای کوچک تر زندگی می کنند به صورت تنهایی و یا گروهی به مناطق شهری بزرگ تر مهاجرت می کنند مناطق شهری هم به دلیل هزینه های بالای زندگی و ناتوانی افراد در تهیه مسکن در مرکز شهر و سکونت های رسمی لاجرم افراد را به سمت زندگی در مناطق حاشیه نشین سوق می دهد. در چنین زمانی است که افراد ترجیح می دهند در مناطقی که جزو شهر تعریف شده اند اما به صورت غیر رسمی هستند تنها به دلیل ارزان تر بودن آن قسمت ها، با ابتدایی ترین امکانات و خدمات اولیه سکنی گزینند از طرفی ما افرادی را از شهرها و روستاهایی می توانیم در نظر بگیریم که خودشان هم با فقر و بیکاری دست و پنجه نرم می کنند و سرازیر شهرهایی با امکانات متوسط و بیشتر می شوند به این صورت افرادی که مدت های مدیدی در شهر سکونت داشتند و در مشاغل شهری مشغول به کار بودند با توجه به بیکاری، فقر و گرانی که به ویژه در بخش رهن، اجاره و خرید مسکن وجود دارد دچار محرومیت می شوند و از مرکز شهرها به قسمتی از مناطق شهری که به صورت غیر رسمی تعریف شده اند انتقال پیدا می کنند. به بیان دیگر این افراد تصمیم می گیرند برای این که هزینه و درآمدشان یکسان باشد حاشیه نشین شوند آن چه که بسیار اهمیت دارد فقر، محرومیت، بیکاری و توزیع نامناسب امکانات است به عبارتی زمانی که عدالت اجتماعی وجود نداشته باشد همه این ها مولد حاشیه نشینی هستند (رتنبرگ و همکاران، ۲۰۲۱).

علل عدم توفیق بر پدیده حاشیه‌نشینی

به دو دلیل ابتدا این که اولاً مناطق حاشیه‌نشین به این صورت هستند که نظارت کافی و لازم در این مناطق توسط ارگان‌های دولتی صورت نمی‌گیرد و شاید در این زمینه نیروی انتظامی معذوریت‌هایی را برای حضور در این مناطق دارد؛ همین مسأله منجر به این می‌شود که آسیب‌های اجتماعی افزایش پیدا کند (وصالی و قاسمی‌نژاد، ۱۳۹۸).

اما دلیل دوم فائق نیامدن به این مشکل مسأله توسعه نیافتگی این مناطق است چراکه ما شاهد این هستیم که آسیب‌های اجتماعی در این مناطق وجود دارد که عمده‌ترین دلیل آن بحث مهاجرت است زمانی که افرادی با یک فرهنگ متفاوت از شهرنشینی مهاجرت می‌کنند به دلیل این که تجربیات مختلف و تخصص‌ها بسیار زیاد شده است نمی‌توانند در مناطق شهری مشاغل مناسبی را داشته باشند و نمی‌توانند در مناطق شهری مشغول به کار شوند بر همین اساس لاجرم این افراد در مناطق حاشیه‌نشین سکونت می‌یابند (وصالی و قاسمی‌نژاد، ۱۳۹۸).

حاشیه‌نشینی عاملی برای جرم خیزی

آن چه که منجر به جرم خیز بودن این مناطق می‌شود بحث آسیب‌های اجتماعی است که با جرم خیزی رابطه مستقیمی دارد از آنجایی که شاخص فلاکت در این مناطق بیشتر نمود پیدا می‌کند و دلایلی مانند محرومیت فکری، فرهنگی و نبود آگاهی لازم سبب بروز جرم خیزی می‌شوند برای مثال ما در همین مناطق بحث خودکشی‌ها را داریم که اخیراً افزایش پیدا کرده است و به عنوان آسیب اول در حال نمود است که بسیار مهم است همچنین در مناطق حاشیه‌نشین بحث قتل‌های ناموسی و خشونت و بهره‌کشی از زنان و کودکان را داریم که همه این‌ها به دلیل فقر اقتصادی، فرهنگی و فکری است که متأسفانه سبب بروز چنین مسائلی شده است به عبارت دیگر درک مناسب از زندگی مسالمت‌آمیز در این مناطق وجود ندارد و منجر به حاشیه‌نشینی شده است (رحیمی و دیگران، ۱۳۹۹).

حاشیه‌نشینی در ایران

بعد از جنگ جهانی دوم و در اواسط دهه ۲۰ که کشور یک فضای ثبات نسبی را تجربه می‌کرد، شهرهای ایران نیز رو به گسترش نهاد. ملی شدن صنعت نفت، احداث پالایشگاه‌ها و کارخانجات بزرگ در شهرهای کشور جذابیتهایی مانند اشتغال و درآمد به همراه برخورداری از امکانات رفاهی را برای روستاهای نواحی خود ایجاد کرد که بعد از مدتی مهاجرت و ایجاد حاشیه‌نشینی را هم اجتناب‌ناپذیر می‌نمود. این پدیده که ابتدا در اطراف شهرهای بزرگی مانند تهران و شیراز ایجاد شد، اکنون در اطراف اکثر شهرهای بزرگ به چشم می‌خورد که به یکی از معضلات بزرگ اجتماعی تبدیل شده و به دلیل عدم نظارت صحیح بر این مکان‌ها، مستعد هرگونه آسیب اجتماعی است. این مسأله بعد از دهه ۱۳۴۰ و اصلاحات موسوم به ارزی سرعت بیشتری به خود گرفت چرا که با دسترسی خرده مالکان به زمین‌های کشاورزی و عدم بهره‌داری از آن‌ها و نهایتاً فروش این زمین‌ها به مالکان بزرگ و مهاجرت به شهرها، وضعیت حاشیه‌نشینی هم افزایش یافت (راستی و آرزومندان، ۱۳۹۰).

گرچه امروزه آمار دقیقی از تعداد افراد حاشیه نشین در ایران وجود ندارد، اما به زعم محبوب فر (۱۳۹۶)، جامعه شناس و عضو انجمن آمایش سرزمین ایران تا سال ۹۶ تقریباً ۴۰ درصد از جمعیت ایران حاشیه نشین یا بد مسکن بودند که این میزان در سال ۱۳۹۹ با توجه به افزایش اجاره بها و مسکن و سایر هزینه های جانبی در شهرها به بیش از ۴۵ درصد رسیده است (نقدی و دیگران، ۱۴۰۰).

زندگی در حاشیه شهرها به خصوص کلانشهر اهواز همواره با تهدیدهایی برای ساکنان این مناطق و البته سایر شهروندان همراه است چرا که سکونت برخی افراد متخلف و نابهنجار در چنین مناطقی، یکی از علل گسترش رفتارهای غیرقانونی است. جمعیت حاشیه نشین و حومه شهر اهواز به اندازه چند شهر و استان کشور است و همین نکته، باعث می شود که امنیت این قبیل مناطق نیز تحت الشعاع قرار بگیرد.

بروز آسیب های اجتماعی با افزایش حاشیه نشینی

زمانی که صحبت از پدیده ای به نام حاشیه نشینی می شود، ناخواسته بسیاری از آسیب های اجتماعی مانند جرم، فساد، فحشا، اعتیاد، خشونت هم تداعی می شود. متأسفانه آمارها حکایت از آن دارد که به شکل واقعی این قبیل مسائل و آسیب های اجتماعی در این مناطق بروز و نسبت به سایر مناطق شهر بیشتر است. حاشیه نشینی اکنون در سراسر جهان خود را به اشکال مختلف همچون آلونک نشینی، زاغه نشینی، کپرنشینی، اسکان غیر رسمی، سکونت گاه های نابهنجار و حلبی آبادها نشان می دهد و پدیده ای واقعی است که حد وسط جامعه روستایی و جامعه شهری است؛ اما در امتداد حاشیه نشینی، پدیده دیگری تحت عنوان حاشیه نشینی حاشیه نشین ها شکل گرفته است. در این پدیده نوظهور حاشیه نشینان به واسطه مشکلات متعدد که مهم ترین آن مسأله اقتصادی و تأمین هزینه های مسکن است، توانایی ادامه سکونت در قسمت حاشیه ای شهر را ندارند و باز هم از مناطق حاشیه ای شهر عقب نشینی می کنند (محمدی و زارع، ۱۳۹۵).

متأسفانه حاشیه شهرها از حداقل امکانات رفاهی هم برخوردار نیستند و از این رو پتانسیل هرگونه آسیب اجتماعی در این نواحی هم بالاست. اقتصاددانان می گویند حاشیه نشینان در تناسب با اقتصاد شهری، در محدوده اقتصاد شهری ساکنند اما در اقتصاد شهری جذب نشده اند. وجود حاشیه نشینان در مناطق حاشیه ای شهرها به لحاظ تقاضا برای استفاده از منابع آموزشی و پرورشی می تواند موجب افزایش فشار بر منابع موجود در این زمینه شود و یا این که سطح بی سوادی را افزایش دهد. بنابر نتایج پژوهش «خوش فر و همکاران» در پایگاه اطلاعات و مدارک علمی جهاد دانشگاهی، در مناطق حاشیه نشین به دلایل ساختار فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی، هنوز سطح باروری زنان در مقایسه با سایر زنان شهری از میزان بالاتری برخوردار است (لهسایی زاده، ۱۳۹۱).

مضاف بر این موارد به دلیل عدم نظارت صحیح بر ساخت و سازهای مسکونی، افزایش جمعیت حاشیه نشینان منجر به افزایش ترافیک شهری شده و از سوی دیگر بیکاری حاشیه نشینان منجر به توسعه مشاغل کاذب و افزایش تنش های اجتماعی می شود. در چنین شرایطی با افزایش تنش های اجتماعی، امنیت روانی نیز با مخاطره روبرو می شود. از آنجا

که حاشیه نشینان از اقوام مختلف با خرده فرهنگ‌های مختص خود هستند، قدر مسلم برنامه‌ریزی برای شهری که فرهنگ آن یکنواخت نیست هم با دشواری‌های زیادی روبروست. غالب حاشیه‌نشینان در مقایسه با افراد ساکن شهر افسرده‌تر هستند چرا که سطح زندگی خود را به طور دائم با کسانی مقایسه می‌کنند در مناطق توسعه یافته شهر زندگی می‌کنند. این افراد زمانی که تلاش خود برای رسیدن به سطح مورد نظرشان را بی نتیجه می‌بینند، دچار اختلال در رفتار، استرس و نهایتاً اعتیاد می‌شوند که به تبع خود آسیب‌های دیگری را هم به همراه دارند (سیدحسین زاده یزدی و یعقوبی، ۱۳۹۹).

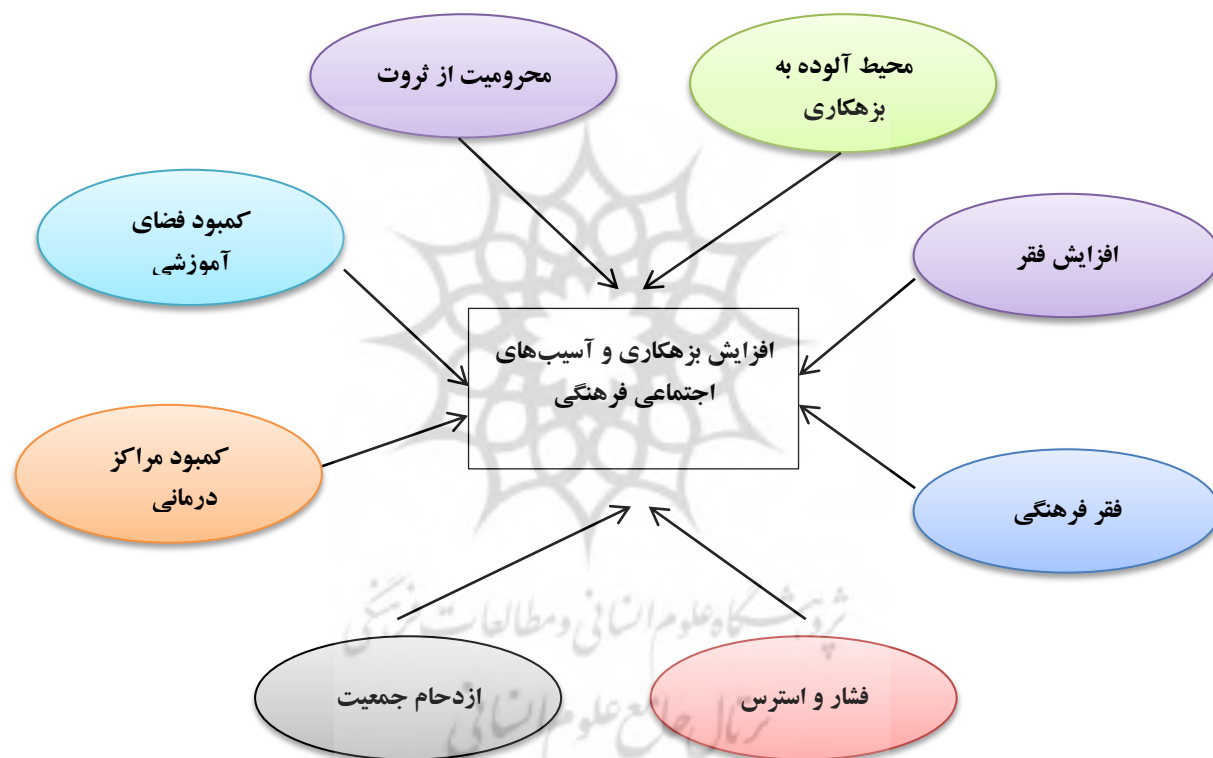
پیشینه پژوهش

اسداللهی، حسین زاده و نواح (۱۳۹۳)، به بررسی نقش نهاد اقتصاد و فرهنگ در توسعه و حاشیه‌نشینی: شاخص توسعه‌ی انسانی در مناطق حاشیه‌نشین شهر ایلام، پرداختند. نتایج نشانگر توسعه‌نیافتگی و توزیع نابرابر هزینه - درآمد و دیگر شاخص‌های توسعه انسانی به ویژه مؤلفه‌های بهداشت و آموزش است. راستی و آرزومندان (۱۳۹۰)، در مقاله‌ای با عنوان مهاجرت، حاشیه‌نشینی و اثرات آن بر سلامت شهری (مورد مطالعه: بیرجند)، پرداختند. مقاله مذکور به بررسی و تبیین مهاجرت‌های روستایی و حاشیه‌نشینی، به تحلیل ویژگی‌های عمده جمعیتی و اقتصادی - اجتماعی خانوارهای ساکن در مراکز جمعیتی حاشیه شهر بیرجند پرداخته است. نتایج نشان می‌دهد که مبدأ اولیه اکثر مهاجرین حاشیه‌نشین مناطق روستایی است. پایین بودن سطح سواد و بالا بودن نرخ بیکاری و همچنین عدم تعادل در توزیع درآمد، از مهم‌ترین ویژگی‌های اقتصادی - اجتماعی جامعه مورد بررسی پژوهش ایشان محسوب می‌شود. راسل و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی با عنوان، نرخ بالای وضعیت اقتصادی و اجتماعی پایین، حاشیه‌نشینی و استرس در زنان سیاه پوست با روابط نامشروع، پرداختند. نتایج پژوهش ایشان نشان می‌دهد که میزان روابط خارج از عرف (نامشروع)، در زنان سیاه پوستی که در مناطق حاشیه‌نشین ساکن هستند نسبت به زنان سیاه‌پوستی که در مناطق شهری و با سطح رفاه بالاتر ساکن هستند بیشتر است. در نتیجه حاشیه‌نشینی و وضع اقتصادی و اجتماعی پایین ارتباط بالایی با میزان بزهکاری اجتماعی و فساد افراد ایفا می‌نماید. رتنبرگ و همکاران (۲۰۲۱)، در پژوهشی به بررسی بروز اختلالات روان پریشی و حاشیه‌نشینی در سطح منطقه در انتاریو کانادا: یک مطالعه همگروهی گذشته نگر مبتنی بر جمعیت، پرداختند. تنوع جغرافیایی در بروز اختلالات روان پریشی در سراسر استان انتاریو وجود دارد. مناطقی که سطوح بیشتری از حاشیه‌نشینی دارند، بروز بالاتری از اختلالات روان پریشی دارند و با مطالعه مناطق شهری مرکزی این عوامل را در سراسر موقعیت جغرافیایی کاهش پیدا نموده است. افروشه و همکاران (۲۰۱۸)، در مقاله‌ای به مطالعه میدانی اثرات محیطی حاشیه‌نشینی منطقه ۱۹ شهر تهران با استفاده از ماتریس ارزیابی تأثیر سریع، پرداختند. حاشیه‌نشینی یکی از پیامدهای بحران‌های اقتصادی و اجتماعی در ایران طی سال‌های اخیر است که مشکلات زیادی را در حاشیه شهرهای بزرگی مانند تهران به وجود آورده است. فقدان استانداردهای زندگی و همچنین نظارت بر مدیریت شهری، مشکلات زیست‌محیطی را یکی از آسیب‌های این مناطق به ساکنان آن و مناطق شهری اطراف آن تحمیل کرده است. تخریب‌های زیست‌محیطی در این زمینه توجه

زیادی را به خود جلب می کند. در مقاله مذکور به صورت میدانی سعی شده است با بررسی اثرات تخریب محیطی حاشیه نشینی در حاشیه منطقه ۱۹ تهران، اثرات زیست محیطی حاشیه نشینی را بررسی نمایند. در گام اول بازدید و تهیه پرسشنامه های میدانی به منظور بررسی و مستندسازی وضعیت منطقه انجام شد. سپس با استفاده از نتایج و در قالب ۲۶ شاخص محیطی، از مدل ماتریس ارزیابی تأثیر سریع برای ارزیابی اثرات محیطی و بررسی شدت اثرات آن ها در منطقه حاشیه ای استفاده شد.

مدل مفهومی پژوهش

به منظور داشتن ابزارهای مناسب تأثیر حاشیه نشینی در اهواز، پس از مطالعه مقالات و تحقیقات محققین گذشته پیرامون حاشیه نشینی و اثرات آن بر بزهکاری و آسیب های فرهنگی اجتماعی استخراج شدند. شکل (۱)، مدل مفهومی حاصل از نتایج تحلیل دلفی فازی را نشان می دهد.

شکل ۱: مدل مفهومی پژوهش (یافته های تحقیق)

۳. روش شناسی تحقیق

تحقیقات پیمایشی عام ترین نوع تحقیقات علوم اجتماعی است که مبنای آن، نظرسنجی از کسانی است که به طور مستقیم، درگیر مسأله تحقیق می باشند. با توجه به این که هدف تحقیق طراحی مدل علی تأثیر حاشیه نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب های اجتماعی فرهنگی شهر اهواز، است لذا از تحقیق پیمایشی با رویکرد تصمیم گیری چند معیاره برای بخش اول این تحقیق استفاده می شود. با در نظر گرفتن هدف، انگیزه و فایده این تحقیق، آن را از نوع تحقیقات کاربردی قرار می دهیم زیرا که نتایج آن جهت تنظیم برنامه های آتی سازمان (مدیریت و برنامه ریزی حاشیه نشینی شهری اهواز)، قابل استفاده خواهد بود. پژوهش حاضر از نوع کتابخانه ای از این حیث که با مراجعه به کتب، مقالات و

رساله‌های موجود در خصوص حاشیه‌نشینی و بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی همچنین با استفاده از تکنیک دلفی فازی به شناسایی ابعاد مؤثر در این پژوهش پرداخته شده است. در قسمت مدل مفهومی پژوهش این تحقیق به این مهم پرداخته شده است.

پژوهش حاضر با روش‌های اسنادی و آزمایشگاه ارزیابی و تحلیل تصمیم‌گیری (DEMATEL)، انجام شده است. لذا این تحقیق به منظور طراحی یک شبکه‌های خاص در زمینه مؤلفه‌ها و عوامل اثرگذار در تأثیر حاشیه‌نشینی شهر اهواز بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با استفاده از پژوهش‌های محققین گذشته ابتدا شناسایی شده و با تکنیک DEMATEL میزان اثرگذاری و اثرپذیری هریک از ابعاد مشخص گردید.

روش نمونه‌گیری در این پژوهش از نوع قضاوتی است و در نهایت تعداد جامعه و نمونه خبرگان در نمونه برای تأیید قواعد طراحی شده ۱۵ نفر است. جهت جمع‌آوری داده‌های پرسش‌نامه با استفاده از ابزار پرسش‌نامه‌های مقایسات زوجی با طیف صفر تا چهار جهت جمع‌آوری نظرات اساتید دانشگاهی در خصوص شدت اثرگذاری و اثرپذیری ابعاد حاشیه‌نشینی شهر اهواز بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با تکنیک دیمتل از طیف ۰ تا ۴ استفاده شده است.

در پژوهش حاضر برای تعیین روایی از روایی محتوایی (تائید کمیت و کیفیت سؤالات از نظر خبرگان و اساتید مرتبط با حوزه پژوهش) استفاده شده است. پایایی یک وسیله اندازه‌گیری، عمدتاً به‌دقت نتایج حاصل از آن اشاره می‌کند. جهت سنجش پایایی پرسشنامه‌ها از سنجش نرخ ناسازگاری بهره برده شده است.

تکنیک دلفی فازی

توانایی اتخاذ تصمیمات اثربخش در موقعیت‌هایی که اطلاعات ناکافی وجود دارد منجر به بکارگیری شیوه‌های اتفاق نظر یا اجماع، نظیر طوفان مغزی، گروه‌های اسمی و تکنیک دلفی شده است. روش دلفی هنگامی مفید است که وجود مجموعه‌ای از افراد متخصص درباره‌ی تصمیم ضروری باشد اما آن‌ها به طور جغرافیایی توزیع شده باشند و نتوانند در یک مکان گرد هم آیند (فیضی و همکاران، ۱۳۹۸). روش دلفی ابزاری برای تصمیم‌گیری و پیش‌بینی کیفی توسط گروه متنوعی از متخصصین است. «دالکی» و همکارانش در شرکت «رند» در دهه ۱۹۵۰ پروژه‌ای را برای ارتش امریکا به عهده گرفته بودند که بر اساس آن باید دیدگاه‌های گروهی از متخصصان را توسط یک پرسش‌نامه به دست می‌آوردند، لذا برای اولین بار روش دلفی را ابداع نمودند و نام آن را بر اساس معبد باستانی یونان که پیشگویی‌هایی در آن انجام شده بود نام‌گذاری کردند (سیتلینگتون و کوترز^۴، ۲۰۱۵).

روش دلفی فازی از روش دلفی سنتی و تئوری مجموعه فازی منتج شده است. پرسش‌ها و پاسخ‌های پرسش‌نامه‌های روش دلفی سنتی میل به ابهام و گنگی داشتند. علاوه بر این، مشکل عدیده‌ای برای حل وجود دارد و آن، فازی بودن اجماع و توافق متخصصین در قالب تصمیم‌گیری گروهی است. روش دلفی فازی، در طول سه دهه گذشته، با نگاه به

⁴ Sitlington & Coetzer

اهمیت برطرف کردن ابهام خبرگان بارها توسط پژوهشگران مورد بازنگری قرار گرفته است. در این روش از مجموعه اعداد فازی یا نظریه مجموعه فازی استفاده می‌شود که به موجب آن هر مجموعه دارای ارزشی از صفر تا یک می‌باشد. این روش باعث کاهش هزینه و زمان ارزیابی در آیت‌های پرسش‌نامه می‌شود. این امر باعث کاهش دفعات تحقیق و افزایش نرخ بازیافت آیت‌ها می‌شود و به متخصصین اجازه می‌دهد که نظرات خود را بدون هیچ انحراف مبهمی ابراز نمایند و در نهایت بدون به خطر افتادن نظرات واقعی و اصلی خود به اجماع و توافق نظر برسند (مونوکاندا و همکاران^۵، ۲۰۱۷).

تکنیک دلفی بر اساس دیدگاه پاسخ‌دهندگان صورت می‌گیرد. روش سنتی دلفی، همیشه از همگرایی پایین نظرات متخصصان، هزینه اجرای بالا و احتمال حذف نظرات برخی از افراد رنج‌برده است. موری^۶ و همکاران برای بهبود روش دلفی سنتی، مفهوم یکپارچه‌سازی روش دلفی سنتی با تئوری فازی را در سال ۱۹۸۵ ارائه دادند. ایشیکاوا^۷ و همکاران (۲۰۱۲)، کاربرد تئوری فازی را در روش دلفی پیش‌تر معرفی کردند و الگوریتم یکپارچه‌سازی فازی را برای پیش‌بینی ضریب نفوذ آتی کامپیوترها در سازمان‌ها توسعه دادند (لزاما، آریو و هرناندز^۸، ۲۰۱۴).

در این مطالعه الگوریتم اجرای تکنیک دلفی فازی جهت غربال‌سازی ابعاد حاشیه‌نشینی، بهره‌کاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی، بهره‌برده شده است. مراحل دلفی فازی به‌طور خلاصه عبارت‌اند از:

- ✓ شناسایی طیف مطلوب برای فازی سازی عبارات کلامی؛
- ✓ تجمیع فازی مقادیر فازی شده؛
- ✓ فازی زدایی مقادیر؛
- ✓ انتخاب شدت آستانه و غربال معیارها. جدول (۱)، اعداد فازی مثلی با طیف لیکرت پنج گزینه‌ای را نشان می‌دهد. اعداد فازی قطعی شده در جدول (۱)، توسط رابطه (۱) محاسبه شده‌اند. اگر $\tilde{N} \equiv (l, m, u)$ باشد. ($\tilde{N}$ یک عدد فازی است).

$$\text{Crisp}(\tilde{N}) \equiv \frac{2m \cdot l \cdot u}{4} \quad \text{رابطه (۱)}$$

جدول ۱: اعداد فازی مثلی و معادل قطعی طیف‌های بیانی (کارسالاری و هاشمی، ۱۳۹۱)

معادل قطعی	اعداد فازی مثلی			طیف‌های بیانی
۰/۰۶۳	۰	۰	۰/۲۵	خیلی کم‌اهمیت
۰/۲۵	۰	۰/۲۵	۰/۵	کم‌اهمیت
۰/۵	۰/۲۵	۰/۵	۰/۷۵	اهمیت متوسط
۰/۷۵	۰/۵	۰/۷۵	۱	مهم
۰/۹۴	۰/۷۵	۱	۱	بسیار مهم

⁵ Manakandan et al

⁶ Murray

⁷ Ishikawa

⁸ Lezama, Arroyo & Hernández

تکنیک دیمتل

تکنیک دیمتل^۹ توسط **Fonetla** و **Gabus** در سال (۱۹۷۱)، ارائه شد. تکنیک دیمتل که از انواع روش‌های تصمیم‌گیری بر اساس مقایسه‌های زوجی است، با بهره‌مندی از قضاوت خبرگان در استخراج عوامل یک سیستم و ساختاردهی نظام‌مند به آن‌ها با به‌کارگیری اصول نظریه گراف‌ها، ساختاری سلسله‌مراتبی از عوامل موجود در سیستم همراه با روابط تأثیر و تأثر متقابل ارائه می‌دهد، به گونه‌ای که شدت اثر روابط مذکور را به صورت امتیاز عددی معین می‌کند. روش دیمتل جهت شناسایی و بررسی رابطه متقابل بین معیارها و ساختن نگاشت روابط شبکه به کار گرفته می‌شود. از آنجا که گراف‌های جهت‌دار روابط عناصر یک سیستم را بهتر می‌توانند نشان دهند، لذا تکنیک **DEMATEL** مبتنی بر نمودارهایی است که می‌تواند عوامل درگیر را به دو گروه علت و معلول تقسیم نماید و رابطه میان آن‌ها را به صورت یک مدل ساختاری قابل درک درآورد. تکنیک دیمتل عموماً برای بررسی مسائل بسیار پیچیده جهانی به وجود آمد. دیمتل نیز برای ساختاردهی به یک دنباله از اطلاعات مفروض کاربرد دارد. به طوری که شدت ارتباطات را به صورت امتیازدهی مورد بررسی قرار داده، بازخوردها توأم با اهمیت آن‌ها را تجسس نموده و روابط انتقال ناپذیر را می‌پذیرد.

۱- در نظر گرفتن ارتباطات متقابل؛ مزیت این روش نسبت به تکنیک تحلیل شبکه‌ای، روشنی و شفافیت آن در انعکاس ارتباطات متقابل میان مجموعه‌ی وسیعی از اجزاء می‌باشد. به طوری که متخصصان قادرند با تسلط بیشتری به بیان نظرات خود در رابطه با اثرات (جهت و شدت اثرات) میان عوامل بپردازند. لازم به ذکر است که ماتریس حاصله از تکنیک دیمتل (ماتریس ارتباطات داخلی)، در واقع تشکیل‌دهنده‌ی بخشی از سوپر ماتریس است به عبارتی، تکنیک دیمتل به طور مستقل عمل نمی‌کند بلکه به عنوان زیرسیستمی از سیستم بزرگ‌تری چون **ANP** است.

۲- ساختاردهی به عوامل پیچیده در قالب گروه‌های علت و معلولی. این مورد یکی از مهم‌ترین کارکردها و یکی از مهم‌ترین دلایل کاربرد فراوان آن در فرآیندهای حل مسأله است. بدین صورت که با تقسیم‌بندی مجموعه‌ی وسیعی از عوامل پیچیده در قالب گروه‌های علی- معلولی، تصمیم‌گیرنده را در شرایط مناسب‌تری از درک روابط قرار می‌دهد. این موضوع سبب شناخت بیشتری از جایگاه عوامل و نقشی که در جریان تأثیرگذاری متقابل دارند، می‌شود.

گام‌های روش **DEMATEL** عبارت‌اند از:

۱. طراحی پرسشنامه و جمع‌آوری اطلاعات وابستگی نسبی شاخص‌ها از خبرگان؛
۲. محاسبه ماتریس ارتباط مستقیم (**Z**)؛
۳. محاسبه ماتریس ارتباط مستقیم نرمال (**S**)؛
۴. محاسبه ماتریس روابط مجموع (وابستگی مستقیم و غیرمستقیم) (**T**)؛
۵. محاسبه ماتریس نرمال روابط مجموع با آستانه پذیرش؛

⁹ Decision Making Trial And Evaluation Laboratory (DEMATEL)

۶. تشکیل نگاهت روابط شبکه بر مبنای دو بردار D و R .

ساختار کلی دیاگرام ارتباط بین معیارها مطابق شکل (۲) است. در این ماتریس مقایسات زوجی برای محاسبه میزان تأثیرگذاری عامل سطری بر عامل ستونی انجام خواهد شد. ارقام مقایسه شامل: (۰، ۱، ۲، ۳ و ۴) است که به ترتیب نمایانگر درجه "بدون تأثیر" تا "تأثیر بسیار زیاد" می‌باشند. درایه‌های ماتریس ذیل که ماتریس رابطه مستقیم نیز نامیده می‌شود بر مبنای تأثیر معیار i بر j شکل خواهد گرفت.

$$A = \begin{bmatrix} a_{11} & \dots & a_{1j} \dots & a_{1n} \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ a_{i1} & \dots & a_{ij} \dots & a_{in} \\ \vdots & & \vdots & \vdots \\ a_{n1} & \dots & a_{nj} \dots & a_{nn} \end{bmatrix}$$

شکل ۲: دیاگرام ارتباط مستقیم بین معیارها

به منظور نرمال کردن ماتریس رابطه مستقیم از روابط (۲) و (۳) استفاده شود.

$$S = m.$$

$$m = \min \left[\frac{1}{\max_i \sum_{j=1}^n |a_{ij}|}, \frac{1}{\max_j \sum_{i=1}^n |a_{ij}|} \right] \quad (3)$$

ماتریس روابط مجموع T به کمک ماتریس S از طریق رابطه شماره (۴) محاسبه می‌شود که در آن I ماتریس واحد می‌باشد.

$$T = S(I - S)^{-1} \quad (4)$$

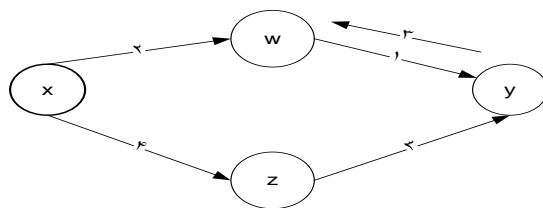
به منظور تعیین نگاهت روابط شبکه از دو بردار D و R استفاده می‌شود که به ترتیب مجموع ردیف‌ها و ستون‌های ماتریس T می‌باشند که در روابط (۵) و (۶) نحوه محاسبه آن‌ها آورده شده است.

$$D = [d_i]_{n \times 1} = \left[\sum_{j=1}^n t_{ij} \right]_{n \times 1} \quad (5)$$

$$R = [r_j]_{n \times 1} = \left[\sum_{i=1}^n t_{ij} \right]_{1 \times n} \quad (6)$$

d_i به معنی مجموع i امین ردیف ماتریس T و نشان‌دهنده مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم معیار i بر دیگر معیارهاست. همچنین r_j به معنی مجموع j امین ستون ماتریس T و نشان‌دهنده مجموع تأثیرات مستقیم و غیرمستقیم است که دیگر معیارها بر معیار j می‌گذارند.

$(d_i + r_i)$ نمایانگر میزان تأثیر اصلی فاکتور i در مسأله می‌باشد. اگر $(d_i - r_i)$ مثبت باشد مفهوم آن این است که فاکتورهای دیگر توسط فاکتور i تأثیر قرار گیرند. برعکس، هنگامی که $(d_i - r_i)$ منفی باشد دیگر برگ خریدها روی فاکتور i تأثیر می‌گذارند و بدین ترتیب نگاهت روابط شبکه ساخته خواهد شد. شکل (۳) نمونه‌ای از دیاگرام ارتباط وابستگی بین معیارها است.

شکل ۳: نمونه‌ای از گراف ارتباط وابستگی بین معیارها (فیضی و جوانمرد، ۱۳۹۶)

۴. یافته‌های پژوهش

۴-۱- بررسی تأثیر ابعاد حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با دیمتل

پس از شناسایی ابعاد حاشیه‌نشینی، پرسش‌نامه مقایسات زوجی پس از تأیید خبرگان و بررسی روایی و پایایی به منظور بررسی تأثیر هر یک از ابعاد حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با طیف امتیازدهی (۰ تا ۴) در اختیار خبرگان قرار گرفت. در ادامه به نتایج به دست آمده از تحلیل داده‌ها پرداخته شده است. جهت بررسی هدف پژوهش و سنجش تأثیر حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی شهر اهواز، ابتدا ابعاد حاشیه‌نشینی به صورت ذیل اشاره می‌گردد.

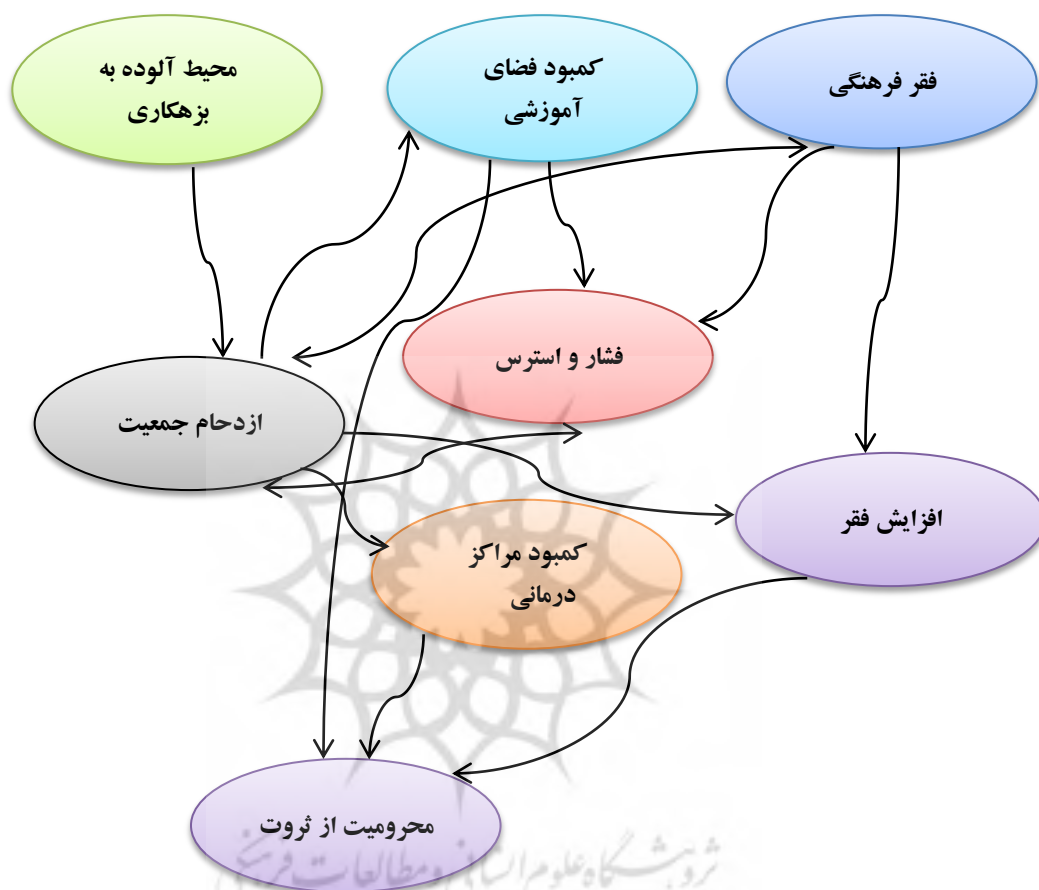
۱. فقر فرهنگی (C₁)، ۲. محرومیت از ثروت (C₂)، ۳. کمبود فضای آموزشی (C₃)، ۴. کمبود مراکز درمانی (C₄)، ۵. افزایش فقر (C₅)، ۶. ازدحام جمعیت (C₆)، ۷. محیط آلوده به بزهکاری (C₇) و ۸. فشار و استرس (C₈). سپس در ادامه با تکنیک دیمتل تأثیر حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی شهر اهواز مورد بررسی قرار گرفته است.

جهت مشخص شدن شدت تأثیرگذاری ابعاد حاشیه‌نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی با تکنیک دیمتل به بررسی آن پرداخته شده است. در این بخش با توجه به مقادیر به دست آمده (R+J)، میزان تأثیر و تأثر عوامل مورد نظر را نشان می‌دهد و (R-J)، قدرت تأثیرگذاری هر عامل را نشان می‌دهد، به طور کلی اگر (R-J)، مثبت باشد متغیر یک متغیر علی محسوب می‌شود و اگر منفی باشد، معلول محسوب می‌شود. جدول (۲)، این روابط را در هر یک از ابعاد نشان می‌دهد.

جدول ۲: نتایج حاصل از روابط علی - معلولی با دیمتل

نوع متغیر	بر اساس R-J	قدرت تأثیرگذاری هر بعد حاشیه‌نشینی بر بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی	بر اساس R+J	مقدار تأثیر هر بعد حاشیه‌نشینی بر بزهکاری و آسیب‌های اجتماعی فرهنگی
علی	۴۷۷.۵	فقر فرهنگی (C ₁)	۷۱.۵	فقر فرهنگی (C ₁)
علی	۳۸۵.۴	کمبود فضای آموزشی (C ₃)	۶۶۸.۲	محرومیت از ثروت (C ₂)
علی	۴۹۲.۲	محیط آلوده به بزهکاری (C ₇)	۹۶۴.۰	کمبود فضای آموزشی (C ₃)
معلول	-۶۴۰.۰	فشار و استرس (C ₈)	۵۸۷.۰	کمبود مراکز درمانی (C ₄)
معلول	-۸۶۴.۱	ازدحام جمعیت (C ₆)	۵۳۱.۰	افزایش فقر (C ₅)
معلول	-۳۳۷.۱	کمبود مراکز درمانی (C ₄)	-۹۵۲.۲	ازدحام جمعیت (C ₆)
معلول	-۵۷۵.۲	افزایش فقر (C ₅)	-۶۷۸.۳	محیط آلوده به بزهکاری (C ₇)
معلول	-۰۵۴.۶	محرومیت از ثروت (C ₂)	-۹۹۱.۳	فشار و استرس (C ₈)

بر طبق نتایج به دست آمده از (جدول ۲)، عنصر C_1 یعنی فقر فرهنگی اثر گذارترین بعد، در میان ابعاد هشتگانه دارای بیشترین مقدار عددی بر اساس مجموع ردیفی (R)، است و بدین ترتیب، با نفوذترین بعد در میان ابعاد مورد بررسی موثر بر تأثیر حاشیه نشینی بر افزایش بزهکاری و آسیب های اجتماعی شهر اهواز، شناخته شده است. همچنین بر اساس بیشترین مجموع ستونی، محرومیت از ثروت (C_2)، اثر پذیرترین بعد حاشیه نشینی اهواز می باشد. مدل نهایی تحقیق پس از بررسی روابط توسط دیمتل به صورت شکل (۴)، می باشد.

شکل ۴: مدل تأثیر ابعاد حاشیه نشینی بر بزهکاری و آسیب های اجتماعی حاصل از بررسی روابط با دیمتل

نتیجه گیری

امروزه یکی از مسائل اجتماعی که ذهن بسیاری از محققان علوم اجتماعی را به خود مشغول نموده، مسأله حاشیه نشینی و پیامدهای آن از جمله افزایش جرم و بزهکاری است. رشد لگام گسیخته جمعیت شهری با ایجاد و افزایش نابرابری ها در بافت شهری، باعث سکونت در حاشیه شهرها و گسترش حاشیه نشینی و زاغه نشینی شده است. حاشیه نشینان، کسانی هستند که در محدوده اقتصادی شهر زندگی می کنند و جذب نظام اقتصادی - اجتماعی شهر نشده اند. در این مقاله تلاش شد تا ابعاد حاشیه نشینی در شهر اهواز و بررسی میزان تأثیر آن بر افزایش بزهکاری و آسیب های اجتماعی فرهنگی این منطقه با استفاده از رویکرد دیمتل مورد بررسی قرار گیرد. در ادامه پیشنهادهای مدیریتی جهت مدیریت حاشیه نشینی ارائه گردیده است:

باید مناطق حاشیه نشینی را بازبینی و تطبیق نظر مدیریتی کرد ما می توانیم دو گونه با پدیده حاشیه نشینی برخورد کنیم ابتدا این که مبدأ افراد حاشیه نشین را شناسایی کنیم و آن ها را باز ساخت اجتماعی کنیم به این صورت که امکانات را از مناطق شهری در مبدأ این افراد توزیع کنیم و شرایطی را از لحاظ اقتصادی، معیشتی و تولید مشاغل فراهم کنیم که این افراد به محل های اولیه و سکونت خود برگردند و شاهد یک مهاجرت معکوس از شهرهای بزرگ و متوسط و شهرهایی که حاشیه نشینی را در خود جای دادند باشیم.

دومین نکته که در مورد بحث کاهش حاشیه نشینی باید به آن توجه کنیم این است که ساختارهای مدیریتی کشور که برای تصمیم گیری و مدیریت شهری باید استفاده شود خودش مولد حاشیه نشینی و آسیب های اجتماعی است باید در این ساختارها تجدید نظر شود و باید به گونه ای تعریف شوند که بیکاری و فقر را ریشه کن کرده و فاصله طبقاتی را کاهش دهند تا یک رشد عمومی را در سطح شهرهای مختلف از طریق اصلاح ساختارهای موجود شاهد باشیم.

از طرفی در مناطق حاشیه نشین باید مجوز ساخت و ساز صادر شود و ساخت و ساز به گونه ای باشد که حاشیه نشین ها از حالت بد مسکن بودن و سکونت در زاغه ها و مسکن های نامطلوب در مسکن های نوساز و در شأن مردم حضور پیدا کنند چرا که زمانی که مسکن جدید تولید می شود ما می توانیم همزمان با این ساخت و سازها امکانات یک زندگی مطلوب را در این مناطق مهیا کنیم از جمله این که کاربری های مختلف آموزشی، بهداشتی، درمانی و اداری را تعریف کنیم و در واقع مشاغل مختلف را می توان از آن ها به وجود آورد؛ همه این موارد گفته شده در واقع منجر به این می شود که مناطق حاشیه نشین جز مناطق شهری تعریف شوند البته برای ساخت و ساز این مسکن ها باید ضوابط فنی تعریف شود یعنی اگر این ساخت و سازها به صورت ناپایدار و سست باشند خود مولد مشکلات و آسیب های حاشیه نشینی می شوند و در واقع بعید است که مشکل حاشیه نشینی را برطرف کند.

در بحث مدیریت شهری، شهرداری ها و ادارات کل راه و شهرسازی و یا مسکن و شهرسازی یا سایر نهادهای مرتبط با بحث آسیب های اجتماعی و تأمین اجتماعی افراد متأسفانه ما شاهد یک حلقه بسته مدیریتی در این ارگان ها و سازمان ها هستیم و این حلقه بسته سبب شده است تا مدیران اصلاً اعتقادی به حاشیه نشینی و آسیب های اجتماعی و از این قبیل مسائل نداشته باشند، دانش روزانه و علم مدیران قدیمی و به روز نشده است و با واقعیات جامعه ایران منطبق نیست.

در حال حاضر این حلقه بسته مدیریتی بسیاری از سمت هایی را که راهگشای مسائل حاشیه نشینی باید باشد را مصادره کردند و محققین این مقاله معتقدند که این حلقه بسته باید در کشور مرتفع شود به ویژه در بحث حاشیه نشینی از مدیران توانا، کاربلد و جوان تر که دارای تعهد و تخصص و تجربیات لازم در خصوص این موارد بوده و پاکدست هستند استفاده شود تا بحث حاشیه نشینی را قبول کنند و به عنوان یک معضل به آن نگاه شود تا بتوان معضل حاشیه نشینی را برای همیشه در کشور از بین برد.

منابع

۱. راستی، عمران و آرزومندان، راضیه. (۱۳۹۰). مهاجرت، حاشیه نشینی و اثرات آن بر سلامت شهری - مطالعه موردی: بیرجند. *مطالعات فرهنگی اجتماعی خراسان*، ۲۰ (۵)، ۴۳-۶۳.
۲. ربانی، رسول؛ عریضی، فروغ السادات؛ وارثی، حمیدرضا و حسینی، محمدرضا. (۱۳۸۵). بررسی عوامل مؤثر بر شکل گیری مساله‌ی حاشیه‌نشینی و پیامدهای اجتماعی آن در شهر اهواز. *جغرافیا و توسعه*، ۷ (۴)، ۸۹-۱۱۴.
۳. رحیمی، کاظم؛ رضاپورسدرده، مجتبی؛ موزن‌نسب، اسحاق و بدیعی، حسین. (۱۳۹۹). آسیب اجتماعی بافت‌های فرسوده، حاشیه نشینی. *پژوهش های نوین علوم جغرافیایی، معماری و شهرسازی*، ۲۸ (۳)، ۱۶۱-۱۷۰.
۴. سیدحسین‌زاده‌یزدی، سعید و یعقوبی، علی. (۱۳۹۹). بررسی علل و پیامدهای حاشیه‌نشینی در کلان شهرهای کشور (بررسی موردی: حاشیه نشینی در کلان شهر مشهد). *راهبرد توسعه*، ۶۴ (۱۶)، ۳۲-۶۶.
۵. صالحی‌امیری، سیدرضا و خدائی، زهرا. (۱۳۸۹). ویژگی‌ها و پیامدهای اسکان غیررسمی و حاشیه‌نشینی شهری نمونه موردی: کلان شهر تهران. *بررسی مسائل اجتماعی ایران*، ۳ (۱)، ۶۵-۸۰.
۶. صنعت‌خواه‌علیرضا و ترکی‌زاده، علی. (۱۳۹۷). بررسی احساس امنیت در مناطق حاشیه‌نشین و عوامل مؤثر بر آن، با تاکید بر مناطق حاشیه‌نشین شهر بندرعباس در سال ۱۳۹۶. *مطالعات آینده پژوهی و سیاستگذاری*، ۱۱ (۴)، ۵۴-۷۰.
۷. عباس‌پور، ابراهیم. (۱۳۹۹). حاشیه‌نشینی و اسکان غیررسمی (چالش‌ها و پیامدها)؛ نویسنده: سیدرضا صالحی‌امیری، زهرا خدائی. *علوم انسانی اسلامی صدر*، ۳۳، ۱۶۴-۱۶۸.
۸. قلی‌زاده، سیدابراهیم. (۱۳۸۹). حاشیه‌نشینی و امنیت کلان شهر تهران. *آفاق امنیت*، ۸ (۳)، ۲۹-۴۶.
۹. لهستانی‌زاده، عبدالعلی. (۱۳۹۱). نقش محرومیت نسبی در افزایش خشونت‌های شهری مناطق حاشیه‌نشین مورد مطالعه: شهر کرمانشاه. *مطالعات جامعه‌شناختی شهری*، ۳ (۲)، ۲۱-۶۴.
۱۰. محمدی، اصغر و زارع، مریم. (۱۳۹۵). بررسی امنیت اجتماعی در مناطق حاشیه‌نشین شهری. *تحقیقات جدید در علوم انسانی*، ۲۳ (۳)، ۱۳۹-۱۶۱.
۱۱. معدنی، سعید و محمدپناه، امیرحسین. (۱۳۸۸). بررسی جامعه‌شناختی عوامل مؤثر بر تشکیل حاشیه‌نشینی شهر سنندج - سال ۱۳۸۷ ه. ش (مطالعه موردی محدوده عباس آباد). *جامعه‌شناسی*، ۱۴ (۵)، ۱۵۱-۱۷۰.
۱۲. نقدی، اسدالله؛ خانیان، مجتبی؛ روئین‌تن، محبوبه؛ حقیریان، شیدا و شاهرخ، عماد. (۱۴۰۰). مطالعه‌ی گونه‌شناسی، چالش‌های حاشیه‌نشینی و بازی‌های حاشیه‌نشینان با سیاست‌های شهری (مورد مطالعه: شهر ساوه). *مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران*، ۳۷ (۱۰)، ۲۴۹-۲۷۵.

۱۳. وصالی، دکتر سعید و قاسمی نژاد، ابذر. (۱۳۹۸). مطالعه داده بنیاد حاشیه نشینی و توسعه اجتماعی (شناسایی شرایط مداخله گر، راهبردها و پیامدهای تحقق نیافتگی توسعه اجتماعی در بین حاشیه نشینان پاکدشت). توسعه اجتماعی، ۵۴ (۱۴)، ۹۳-۱۲۶.

14. Afroosheh, F. , RiyaziNejad, M. , Shahrashoub, M. , Ghasemi Toosi, M. and Saffari, M. (2018). A field study of the environmental effects of marginalization in the 19th district of Tehran using rapid impact assessment matrix (RIAM), Environmental Energy and Economic Research, 2:2, 123–135.
15. Rotenberg, M. , Tuck, A. , Anderson, K, and McKenzie, K. (2021). The Incidence of Psychotic Disorders and Area-level Marginalization in Ontario, Canada: A Population-based Retrospective Cohort Study, The Canadian Journal of Psychiatry, 70674372110118.
16. Russell, JS. , Hickson, D. A. , Timmins, L. and Duncan, D. T. (2021). Higher Rates of Low Socioeconomic Status, Marginalization, and Stress in Black Transgender Women Compared to Black Cisgender MSM in The MARI Study, International Journal of Environmental Research and Public Health, 18:4, 2183.
17. Salgado, R. (2020). The Roles of Marginalization and Empowerment on Indicators of System Navigation and Mental Health for Parents of Children with Autism Spectrum Disorder.

Designing causal model of marginalization effect on the increase of delinquency and socio-cultural damages in Ahvaz city with DEMATEL approach

Arash Ghasempour^{*1}

Farid Ghanavati²

Fateme Dast Zarin³

Date of Receipt: 2021/06/24 Date of Issue: 2021/07/29

Abstract

The consequences of the rapid growth of urban population, due to rural migrations (to achieve housing, income, jobs and relief from poverty, etc.) The main cause of the phenomenon of marginalization has been in major population centers. Marginalization is one of the most important issues and problems that developing and even developed countries are involved in. Increasing migration to cities rapid and widespread population growth and economic factors and . . . It has caused numerous urban complications, among which the phenomenon of marginalization or informal settlements can be noted. Following the increase in marginalization of environmental consequences and crises, increased delinquency and social damage, etc. , it is also expanding day by day. The aim of this study was to investigate the effect of marginalization dimensions on the increase of delinquency and social damage in Ahvaz. The sampling method in this study is judgmental and finally the number of society and sample experts in the sample to confirm the designed rules is 15 people. In order to collect the questionnaire data using a pair comparison questionnaire with a range of 0 to 4, the range of 0 to 4 benefits was used to collect the viewpoints of university professors about the severity of the effect and effectiveness of marginalization dimensions of Ahvaz city on the increase of delinquency and socio-cultural damages with DEMATEL technique. The results show that the dimensions of marginalization including cultural poverty, deprivation of wealth, lack of educational space, lack of medical centers, increase in poverty, overcrowding, delinquency-infested environment and stress pressure have an effect on the increase of delinquency and social damages in Ahvaz city and their communication intensity was investigated using DEMATEL technique.

Keywords

Marginalization, Delinquency, Social Damage, Fuzzy Delphi Technique, Decision Making Trial And Evaluation Laboratory (DEMATEL)

1. Ph. D student in Geography and Urban Planning, Islamic Azad University, Islamshahr Branch, Tehran, Iran. (ghasempour_arash@yahoo.com)
2. Ph. D student in Political Sociology, Islamic Azad University, Shushtar Branch, Shushtar, Iran. f_5615@yahoo.com
3. Master of Private Law, Islamic Azad University, Abadan Branch, Abadan, Iran fatemedastzarin1910@yahoo.com